

ГЕЙКО Т. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ: МОРФОЛОГІЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ЗАПОЗИЧЕННЯ

У статті розглядаються культурологічні англіцизми з різним ступенем морфемного освоєння у французькій мові, проведено зіставний аналіз їх суфіксальних морфем на семантичному та фонографічному рівнях.

Ключові слова: запозичення, суфікс, морфо-фонетична адаптація, сема, фонема, графема.

В статье рассматриваются культурологические англицизмы с разной степенью морфемного освоения во французском языке, проводится сопоставительный анализ их суффиксальных морфем на семантическом и фонографическом уровнях.

Ключевые слова: заимствование, суффикс, морфо-фонетическая адаптация, сема, фонема, графема.

The article studies the English cultural borrowings with different morphemic assimilation in French, presents a comparative analysis of their suffixes on the semantic and phonographic levels.

Key words: borrowing, suffix, morphemic and phonetic assimilation, seme, phoneme, grapheme.

Актуальність роботи зумовлена інтересом лінгвістів до динамічного процесу розвитку лексико-семантичної системи, постійного оновлення та модифікації її засобів і шляхів передачі значення в рамках картини світу певної мови.

Мета роботи – визначити ступінь співвіднесення і специфіку взаємодії та вираження структурних компонентів лексичного значення на семантичному, фонетичному і графічному рівнях у споріднених мовах.

Об’єкт дослідження – культурологічні запозичення з англійської мови, що мають певний ступінь морфологічного освоєння у французькій мові.

Предмет дослідження – семантичні та фонографічні особливості суфіксальних морфем цих запозичень.

Матеріалом дослідження були 103 англіцизми з різним ступенем суфіксального освоєння, що входять до сучасного словника мистецтва і культури французької мови.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній що вперше проведено паралельне дослідження морфологічних трансформацій на

семантичному та фонетико-графічному рівнях, визначено роль семантики на звукове та графічне оформлення композиційного елемента запозиченої лексичної одиниці.

Загальновідомо, що у процесі запозичення іншомовна лексична одиниця набуває ряд змін, зокрема семантичного, фонетичного та графічного характеру у мові-реципієнті. При цьому освоєння та адаптація її структурних компонентів, їхня співвіднесеність з питомими лексико-семантичними засобами вираження значення є важливим показником її інтеграції і великою мірою визначає її подальшу долю у приймаючій мовній системі. Таким чином, аналіз морфемних трансформацій у запозиченнях дає можливість з'ясувати співвіднесення універсальних і специфічних законів функціонування лексичних одиниць у кожній мові.

Англіцизми, які набули морфо-фонетичного освоєння можна розподілити на дві групи:

- лексеми з морфо-фонетичною адаптацією, які зберігають у мові-реципієнті графічну форму мови-донора та завдяки прозорості морфемної структури набувають фонетичних змін не стільки у кореневій частині, як у дериваційних морфемах за аналогією з гомологічними та синонімічними морфемами мови-реципієнта;
- лексеми з морфемною субституцією, при запозиченні яких відбулася заміна англійських суфіксів французькими. Це перш за все пояснюється функціонуванням в обох мовах значної кількості майже ідентичних суфіксів, які сягають латинських та грецьких етимонів або потрапили в англійську мову з французької у XI-XIV ст. – період інтенсивних лексичних контактів, коли формувався базовий словниковий склад англійської мови. Як і у запозичень попередньої категорії, це сприяє прозорості морфологічної структури англіцизмів та полегшує їх членування з подальшою афіксальною субституцією при адаптації, але у даних запозичень фонемна заміна спостерігається лише у несубстивованій частині моделі.

Переважну більшість **першої групи** (47 л.од.) складають запозичення з суфіксом **-er** (70,2%) та **-ing** (19,5%). Лексеми з **-er** належать до денотативно-сигніфікативного типу, що позначають людину, яка займається діяльністю у певній сфері культури або предмет, який виконує певну дію. Серед них можна виділити такі, що запозичувалися завдяки своїй економності та експресивності як назви

існуючих реалій під тиском американської шоу-індустрії та сучасної музики, як-от, *tuner, tweeter; woofer, boomer, sampler, clubber, performer, drummer, flyer*; кіно – *mixer, shunter, recorder, money maker, french lover*; ЗМІ – *reporter, interviewer, leader, stringer, best-seller, reader*, а також ті, які запозичувалися з відповідними реаліями музики – *rocker, bopper*; ЗМІ – *debater, rewriter*; естетики – *designer* тощо.

Через чужорідність позначуваних реалій деякі лексеми є ксенічно маркованими, зокрема ті, що пов'язані з історією становлення джазу та естрадної музики – *tickler, blues showters, crooner, songster* або відображають реалії американського кінематографа – *sensor soothers, reader, screen-writer*. Треба зауважити, що вокабула *reader* має ксенічний статус лише у сфері кіно, де позначає особу, зобов'язану перечитувати літературні новинки з метою їх екранізації. У Франції подібної професії не існує: іноді робота ведеться за рахунок майбутніх прибутків, або на телебаченні читацькі комітети працюють над вже готовим кіносценарієм. Тоді як у макрополі літератури *reader* не вважається ксенізмом та означає “збірник статей”. Отже, ксенічна маркованість даної лексеми зумовлена подвійністю запозичення внаслідок змін між денотатом і сигніфікатом в англійській мові. Вокабула *screen-writer*, навпаки, є прикладом запозичення назви, а не реалії, адже сценарист у французькій мові позначається питомою лексемою *scénariste*. *Screen-writer* не втрачає сему “американський, із США”, оскільки означає саме “голлівудський сценарист”.

В інших випадках проаналізовані англіцизми з суфіксом *-er* не мають матеріально-речового денотата, що зумовлює сигніфікативний тип їх значення, зокрема, у макрополі кіно – *one liner, cliff hanger, tax-shelter, thriller, psycho-killer*. Запозичення двох останніх зумовлено розвитком жанру детективу з маніяком-вбивцею (*psycho-killer* < англ. *psycho-* від *psychopathe* “психопат” і *killer* “вбивця”), що нерозривно пов'язано з ім'ям майстра психологізму в кіно Альфреда Хічкока. А лексема *thriller* є поліжанровою, оскільки входить також до лексико-семантичних об'єднань (ЛСО) “Література” (перша сфера використання *thriller*) та “Театр”. Розширення її семантичного поля сталося завдяки інтегральній семі “вражати”, а розвиток кіно і його зв'язок з літературою зробили лексему *thriller* частотною одиницею кінолексики.

Освоєння запозичень з суфіксом *-er* у фонетичному і графічному плані відбувалося різними шляхами. Англійський етимон *-er*, де кінцевий *r* не має звукового відповідника за нормами британської

вимови, зазнав інтерференції гомологічного агентивного суфікса **-eur** французької мови, адже більшість англіцизмів з орфограмою **-er** позначають людину або предмет, який виконує певну дію. На фонетичному рівні це сприяло закріпленню фонемі /œ/ за монограмою **e**, наприклад, *drummer*, *interviewer*, *rocker*, *mixer*, *flyer* тощо.

У деяких запозиченнях спостерігається подвійна вимова, що вказує на незавершеність фонетичної асиміляції, як-от, /ɛ/–/œ/ – *sampler*, *performer*, *clubber*, *tagger* та приводить до появи омографів-гетерофонів, що диференціюються також граматично (іменник /œ/ – дієслово /e/), – *interviewer*, *rewriter*, *mixer*.

Іноді фонетична варіативність /œ/–/ɛ/ зумовлена технічним використанням лексеми (*tuner*) або снобізмом, що корелює з етимологізацією (*best-seller*). При фонетичній адаптації суфікса у запозиченні *tuner* монограма **u** у кореневій морфемі набуває запозиченого звукового еквівалента /ju/, і навпаки, при намаганні відтворити англійське звучання **-er** /ɛr/ кореневе **u** відтворюється за допомогою свого основного фонетичного еквівалента /y/. На наш погляд, це пояснюється переплітінням фонетичної та семантико-граматичної функцій орфограми **e**: її основний звуковий відповідник /ɛ/ робить звучання суфікса **-er** /ɛr/ омофонічним до синонімічного французького суфікса **-aire** /ɛr/, який крім агентивного значення вказує також на приналежність, відносини. Суфікс **-eur** /œr/ у французькій мові має агентивно-інструментальне значення, і тому точніше передає семантику запозичення *tuner* “високочастотний підсилювач”. Це, на нашу думку, було вагомою причиною при фонетичному оформленні англіцизму і закріпленню за монограмою **e** саме звукового відповідника /œ/, якому наразі надається перевага у складі фонетично францізованої синтагми з фонограмою **y** /y/ – /tynœr/.

У запозиченні *reporter* звукове оформлення **-er** і закріплення за монограмою **e** основного фонетичного еквівалента /ɛ/ викликано інтерференцією синонімічних французьких суфіксів **-aire**, **-eur** та гомологічного англійського **-er**. Немає точних даних щодо вимови **-er** в англійських запозиченнях, але спостерігається чітка тенденція до вимови /œr/, що знаходить відображення і на графічному рівні, наприклад, *mixer*, *interviewer*, *rocker*, *débater*, і свідчить про адаптацію даних англіцизмів у французькій мові.

Варто зауважити, що зміни фонетичного порядку зумовлено не лише семантикою запозичення, а також його графічною формою.

Тільки письмовим шляхом запозичення можна пояснити вимову **r** /r/, яка не має фонетичного відповідника в англійському етимоні *-er* /ə/. Збіг у написанні з французьким **fer**, вірогідно, також став формальною передумовою звучання *-er* як /ɛr/, що було попереднім етапом семантичної асиміляції запозичень [1:290].

Запозичення із суфіксом **-ing** також в основному належать до семантичного поля кіно, зокрема, до лексико-семантичної групи (ЛСГ) “Кінопрокат, кіноіндустрія”, наприклад: *casting*, *miscasting*, *block-booking*, *blind-booking*, *(co-)starring*, *dubbing*, *introducing*, *money making stars*. Всі вони субстантивувалися у французькій мові, за виключенням *making* (*money making stars*), що виконує ад’єктивну функцію, і на відміну від *dancing*, яке у французькій мові набуло просторового значення, більшість з них, як-от, *casting*, *block-booking*, *blind-booking*, *dubbing*, *(co-)starring*, *introducing* передають якусь дію, діяльність. Об’єктивація значення відбулася у запозичень *making of*, що означає “фільм про зйомки іншого фільму”, та *miscasting*, яке має пейоративну сему (префікс *mis-*) і вказує на негативний результат підбору виконавців. Останнє, на нашу думку, було одним із мовних чинників скорочення у синтагмі до *miscast*. Отже, лексика кіновиробництва поповнила парадигму суфікса **-ing** у французькій мові, але не зумовила його словотвірної активності.

Культурологічні англіцизми з суфіксом **-ing** сприяли зміцненню статусу запозиченої фонемі /ŋ/ як основного звукового еквівалента запозиченої диграми **ng**: *action painting*, *feeling*, *happening*, *zapping* тощо. Додаткові звукові відповідники диграми **ng** у розглянутих запозиченнях зустрічаються нечасто і зумовлені в основному її позиційністю, наприклад, *song* /sɔŋ/, *single* /sɪŋgəl/, *jingle* /ʃɪŋgəl/.

Серед інших композиційних елементів, які сприяли прозорості структури запозичень та їх фонетичному ототожненню з аналогами у французькій мові, слід назвати греко-латинські форманти *-phone*, *-um* та суфікси **-age**, **-tion**. Отже, спільне генетичне походження зазначених елементів спростило семантичну та фонетичну адаптацію англіцизмів.

Тут також вирізняється предметна лексика з денотативно-сигніфікативним значенням, що запозичувалася разом з відповідними реаліями і належить до лексико-семантичних полів музики та видовищ – *microphone*, *vibraphone*, *gramophone*, архітектури – *triforium*. Латинський формант *-um*, який входить до складу багатьох інтернаціоналізмів, спростив адаптацію англіцизмів на французькому

грунті, наприклад, *omnium*, що за формою є латинізмом (лат. *omnis* “все”), а за сигніфікатом – англіцизмом – “книга, журнал, де висвітлюються всі питання певної галузі”. Так, за диграмою **ph** у французькій мові залишився основний звуковий еквівалент /f/, а дифтонг /ou/ набув звучання /ɔ/ у запозиченнях *microphone*, *vibraphone*, *gramophone*. У випадку *microphone* фонетичній асиміляції сприяв і перший елемент **micro-**, що також має грецьке походження і зумовив фонетичний відповідник /i/ замість англійського /ai/. Монограма **u** у запозиченнях *triforium*, *omnium*, *barnum* не зазнала назалізації та набула звукового еквівалента /ɔ/ завдяки латинському походженню двох перших і ототожненню з латинізмами останнього.

Суфікси **-tion**, **-age** зумовлюють переважну сигніфікативність запозичень ЛСО “Література” – *science-fiction*, *non-fiction*, *allitération*; “Кіно” – *mixage*; “Культурологія” – *acculturation*.

Гіперонім *fiction*, який входить до складу запозичень *science-fiction*, *politique-fiction*, *non-fiction*, не надав запозиченим лексемам ксенічності. Навпаки, англіцизм *science-fiction* увійшов до вжитку та побуту франко фонів разом із позначуваною реалією. “Воно вірно не передає ні англ. *fiction* “казка, байка, вигадка”, ні порядок слів в англійській мові, оскільки йдеться про роман на сюжет, пов’язаний з наукою, а не про науку, яка є вигадкою, казкою, на що вказує складна лексема *science-fiction* у французькій мові. Проте кожний розуміє, що цей термін має на увазі жанр літератури, де використовуються дані науки та техніки у фантастичній проєкції. І ніхто не виказує, що французький переклад є двічі помилковим, – такою виявилася успішною його неоднозначність” [2:49]. Можна лише додати, що така неоднозначність даної лексеми не тільки спростила її адаптацію у лексико-семантичній системі французької мови, а й сприяла появі нових запозичень *politique-fiction* та *non-fiction*, де другий елемент *fiction* виступає у якості гіпероніма з інтегральною семою “вигадка”.

Збіг графічної форми гомологічних англійського і французького суфіксів **-tion** спростив процес фонетичної адаптації запозичення *superproduction*, *science-fiction*, *acculturation* і зумовив фонему /s/ як звуковий відповідник монограми **t**. Освоєнню *superproduction* сприяв інтернаціональний префікс латинського походження **super-**.

Французький суфікс **-age** сприяв закріпленню в запозиченні *mixage* за монограмою **g** додаткового фонетичного еквівалента /ʒ/ і

позбавив її поліфонії, зумовленої англійською африкатою /ǧ/. Це сприяло фонографічній симетрії запозичення, де монограмі відтак відповідає одна фонема, а поліфонічне звучання **x** /ks/ урівноважує фіналь **-e**.

Друга група, до якої увійшли запозичення з суфіксальною субституцією, нараховує 56 л. од.: 28,5 % (16 л. од.) тут становлять іменники, які позначають особу, 16 % (9 л. од.) – дієслова, 14 % (8 л. од.) – іменники із суфіксом **-isme**, що позначають доктрину, діяльність. Суфіксальна заміна спостерігається також і у прикметників – 6 л. од. Таким чином, половину запозичень даної категорії складають лексеми із сигніфікативним типом значення.

Розподіл за гомологічними і синонімічними суфіксами та формантами виглядає таким чином:

-ism > **-isme** (9 л. од.) – *imagisme, vorticisme, euphuisme, amateurisme, sentimentalisme, hyperréalisme, lakisme*;

-ist > **-iste** (7 л. од.) – *celliste, diariste, vorticiste, lakiste, essayiste, imagiste*;

-er > **-(t)eur/-trice / -aire / -euse** (10 л. од.) – *prompteur, interviewer, programmeur, rockeur, mixeur, intervieweur, rewriteur, débateur*;

partenaire, strip-teaseuse;

-ess > **-esse** (1 л. од.) – *autoresse*;

-et > **-ette** (2 л. од.) – *starlette, jacquette*;

-y > **-ie** (2 л. од.) – *discographie, artisterie*;

-ous > **-eux** (1 л. од.) – *glamoureux*;

-ic/ -al > **-ique** (5 л. од.) – *psychédélique, rhapsodique, romantique, photogénique*;

-lith > **-lithe** (1 л. од.) – *mégalithe*;

-ive > **-if** (1 л. од.) – *illustratif, illustrative*;

-ity (tee) > **-ité** (1 л. од.) – *comité*;

-an > **-en** (1 л. од.) – *minoen, minoenne*.

Лексеми *imagisme, euphuisme, lakisme, lakiste; imagiste* є ксенічно маркованими оскільки мають у своєму складі сему “англійський”, що гальмує їх подальшу інтеграцію, так само як і архаїчність позначуваних реалій англосаксонської літератури – напрямків та течій (*imagisme, euphuisme, lakisme*) та їх прибічників (*lakiste; imagiste*). Їх використання обмежене здебільшого рамками дидактичної та фахової літератури. Хоча деякі з лексем даної категорії із сигніфікатом “особа”,

що теж належать до ЛСО “Література” набули загальноновживаності, як-от, *diariste* “письменник, який веде щоденник”, *essayiste* “автор літературних есе” або навіть жартівливо-пейоративного забарвлення – *autoresse* “автор-жінка”. Всі вони є моносемічними.

Деякі запозичення набули метонімічних семем, як-от, *hyperréalisme* “школа живопису у США” – “крайній реалізм” (у філософії, літературі). Лексеми *sentimentalisme*, *hyperréalisme* хоча і мають збіг у плані змісту і вираження у французькій та англійській мовах (анг. *sentiment* – фр. **sentiment**; анг. *realism* – фр. **réalisme**), виникнення мистецької семемі відбулося саме в англійській мові, що дало нам підстави вважати їх англіцизмами.

Дієслівні трансформації сталися в основному із лексемами, що входять до семантичних полів ЗМІ та видовищ, наприклад: *to interview* > *interviewer*, *to program* > *programmer*, *to zap* > *zapper* (під впливом анг. *zapping*); *to sponsor* > *sponsoriser*, *to visualize* > фр. *visualiser*; *to flash* > *flasher*, *to vamp* > *vamper*, *to rewrite* > *rewriter*, *to mix* > *mixer*.

Висновки.

Лексеми французької мови набувають нових “культурних” семем завдяки екстенціонально-інтенціональним трансформаціям англійських гомологічних і синонімічних одиниць у макрополі кіно, видовищ, музики. Нові семемі мають як вузькоспеціалізований, так і загальноновживаний характер. При звуковому оформленні кінцевого **-er** у запозиченнях з морфо-фонетичною адаптацією та інтерференції синонімічних французьких суфіксів **-aire**, **-eur** провідну роль відіграє семантика і переважає фонема /œ/ при вираженні монограми **e**. Це спричиняє варіативність на графічному рівні при збереженні фонетичної форми. Поліфонія останньої зумовлює варіативність запозичень даної категорії, що спричиняє зміни на графічному рівні. Культурологічні англіцизми з суфіксом **-ing** сприяли зміцненню статусу запозиченої фонемі /ŋ/ як основного звукового еквівалента запозиченої диграми **ng**. У культурологічних англіцизмів з суфіксальною субституцією чітко спостерігається тенденція до подовження фонетичного і графічного слова, що зумовлено сигніфікативним типом значення культурологічних лексем та специфікою їх вираження за допомогою відповідних гомологічних і синонімічних суфіксів в обох мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Walter H. Honni soit qui mal y pense / Henriette Walter.* – Paris : Robert Laffont, 2001. – 446 p.
2. *Hagège Cl. Le Français et les siècles / Claude Hagège.* – Paris : Odile Jacob, 1987. – 320 p.